

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Чанцевої-Коваленко Олени
Миколаївни «Гармонійні стосунки батьків як чинник особистісного
розвитку дитини»,**

представлену на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

зі спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Різка зміна соціально-політичного та економічного устрою країни обумовила нову хвилю трансформації інституту сім'ї в результаті якої певні цінності втрачають свою значущість, а інші набувають нового змісту та наповнення. Тож, проблема, що її дослідила Олена Чанцева-Коваленко, набула нової актуальності в контексті потреби виховання іншого вільного, відповідального та гідного покоління громадян своєї країни. В контексті вище сказаного, можна привітати авторку із тим, що власне формулювання теми дослідження є точним, вивіреном та, насамперед, відповідає соціальному запиту сучасного українського суспільства.

Дисертаційне дослідження Олени Чанцевої-Коваленко є цікавим, чітко структурованим та емпірично вивіреном. У **вступі** визначається актуальність теми, сформульована мета, визначенні завдання дослідження цілком відповідають обраній проблематиці та конструктивно розкриті як у теоретичній, так і у емпіричній частинах роботи. У дисертації чітко визначені об'єкт, предмет та гіпотези дослідження, що свідчить про належний рівень наукової підготовки дисертантки. Обґрунтованими і науково переконливими є методологічна база дослідження та обраний авторкою комплекс діагностичних методів.

Формулювання наукової новизни дисертаційного дослідження свідчить про те, що Оленою Миколаївною виконано важливе для сучасної психологічної науки дослідження. Заслуговує окремого схвалення розробка комплексної інформаційно-просвітницької та психокорекційної

програми, яка складається із серії вебінарів об'єднаних загальною темою «В моїй сім'ї гармонія». Обраний дисертанткою спосіб психологічної роботи з батьками, на нашу думку, є такий, що дає учасникам можливість з одного боку залишатися в комфортній, неформальній ситуації та відчувати себе певною мірою захищеними, а з іншого – отримувати новий досвід, застосовувати пропоновані методи та практики, і, що найважливіше, отримувати зворотній зв'язок, як від спеціаліста, так і від інших учасників вебінару.

Теоретичне значення дисертації вбачається авторкою як підґрунтя для розробки принципів організації та змісту психологічної допомоги сім'ям у питаннях гармонізації стосунків, також для забезпечення сприятливих умов розвитку дитини в сім'ї. Практичні результати дослідження дисертантка пропонує використовувати в процесі роботи з батьками як в освітніх закладах, так і у центрах соціально-психологічних служб. Що, на наш погляд, підкреслює наукове значення роботи.

З огляду на мету та поставленні завдання цілком закономірною є структура дисертації, що складається із трьох розділів, в яких ретельно проаналізовано закономірності, прояви та механізми гармонізації батьківських відносин та емпірично доведено взаємозв'язок гармонійних/дисгармонійних батьківських стосунків із особистісним розвитком їх дитини.

Аналіз теоретико-методологічних засад здійснений у **першому розділі** свідчить, що Олена Чанцева-Коваленко опрацювала та проаналізувала широкий масив літератури та різнопланових джерел. Варто відзначити, що весь теоретичний матеріал подається згідно хронології виникнення тих чи інших ідей, що, в свою чергу свідчить про послідовність прирощення знань у площині вивчення як подружніх відносин, так і дитячо-батьківських стосунків.

У теоретичному розділі аналізуються основні психологічні концепції, які пояснюють сутність і специфіку міжособистісних стосунків

у системі сім'ї. Проведений авторкою аналіз наукових джерел сприяв виокремленню власного бачення структурної моделі «гармонійних стосунків батьків», що сприяють формуванню зрілих та узгоджених ціннісних орієнтацій, послідовної Я-концепції, достатнього рівня актуалізації проблеми професійного самовизначення дитини.

Дисертантка зосереджує свою увагу на вивченні стосунків батьків та дитячо-батьківських відносин тільки в гетеросексуальних парах. Але, в світлі модернізації та демократизації системи ціннісних орієнтацій, зокрема сімейних цінностей, вважаємо, що у подальшій роботі було б доречно дослідити «стосунки батьків» і в одностатевих парах. Сьогодні публікується достатньо цікавих досліджень у західних (Boele-Woelke K. Legal recognition of same-sex couples in Europe / K. Boele-Woelke, A. Fuchs. – Antwerpen-Oxford-New-York: Intersentia, 2003. – 322 с.; Buxton A.P. Reflections on Bisexuality Through the Prism of Mixed-Orientation Marriages / A. P. Buxton // Journal of Bisexuality. – 2011. – V. 11, No.4. – P. 525-544) та вітчизняних виданнях, (Маркова М.В., Габрель Р.Т. Методологічні аспекти дослідження життєдіяльності деяких одностатевих пар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/pc/Downloads/Zdmu_2012_2_32.pdf ; Луценко О.Л., Гавриляка Н.О. Особливості усвідомлення власного життєвого шляху жінками з нетрадиційною сексуальною орієнтацією // Соціальна психологія. – 2012. - №3. – С. 125-133 ; Романків Н.О. Уявлення про майбутні сімейні стосунки у жінок з нетрадиційною сексуальною орієнтацією / Н.О. Романків, О.Л. Луценко / Сучасні тенденції психологічного розвитку сім'ї: Збірник наукових праць міжнародної заочної науково-практичної конференції 25 квітня 2013 р. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. – С. 330-338) багато з яких говорять про відсутність різниці між дітьми гетеро- і гомосексуальних пар.

На основі вивчення і узагальнення наукових джерел Оленою Миколаївною було розроблено структурно-динамічну модель

особистісного розвитку дитини підліткового та раннього юнацького віку у сім'ї з гармонійними та дисгармонійними стосунками батьків. Авторка виходить із припущення, що зрілі та узгоджені ціннісні орієнтації, позитивна Я-концепція, високий рівень професійного самовизначення дитини значною мірою формуються під впливом гармонійних стосунків її батьків. У свою чергу, дисгармонійні батьківські взаємини не тільки не сприяють особистісному розвитку дитини, а й гальмують або деформують його.

У другому розділі «Емпіричне дослідження впливу стосунків батьків на особистісний розвиток дитини» розкрито форми організації та зміст емпіричного дослідження впливу стосунків батьків на особистісний розвиток дитини. Обґрунтовано вибірку досліджуваних, описано методичну процедуру дослідження, описано характер взаємозв'язку між показниками гармонійних/дисгармонійних стосунків батьків і особистісним розвитком підлітка.

В результаті факторного аналізу емпіричних даних, отриманих за всіма методиками, дисертантка виділила три групи досліджуваних батьків: з дисгармонійними (19% – 22 пари), «перехідними» (45% – 52 пари) та гармонійними стосунками (36% – 41 пара). Олені Чанцевой-Коваленко вдалося якісно проаналізувати вплив на особистісний розвиток дитини батьків, що входять до груп з гармонійними та дисгармонійними стосунками. Але меншою мірою авторці вдалося розкрити сутність дитячо-батьківських стосунків в групі батьків з «перехідними» відносинами, що є зрозумілим зі статистичної точки зору, інтерпретація середніх показників найчастіше не виявляє значущих кореляцій. Але, як ми можемо побачити, група батьків з «перехідними» стосунками складає значну частку досліджуваних (52 пари зі 115), тоді, на нашу думку, бажано б було провести аналіз всередині цієї групи досліджуваних, та виявити особливості саме цих сімей. Відповісти на такі питання: Чому значна частка опитуваних знаходиться у «перехідних» стосунках? Яка буде якість

впливу на особистісний розвиток дитини в таких стосунках? При розподілі цієї групи батьків за віком на більш дрібні групи, чи зможемо ми співвідносити такі показники «стосунків батьків» як *автономність партнерів, емпатична наповненість стосунків, узгодженість виховних підходів* не тільки з дисгармонійністю? Такий якісний аналіз отриманих результатів є завданням на завтра для Олени Миколаївни.

Тим не менш, багаточисельна вибірка досліджуваних, вдало підібрані психологічні та математико-статистичні методи опрацювання даних дають підставу вважати дослідження методологічно вивіреною. Дисертантка використовує широкий, науково коректний комплекс методів для розв'язання поставлених завдань і вдало оперує отриманими в ході дослідження показниками.

Коректне застосування методів статистичного аналізу даних дозволили дисертантці розподілити, узагальнити, упорядкувати значний обсяг емпіричного матеріалу, отриманого за допомогою чітко підібраних діагностичних методів. Заслуговує на увагу і стиль презентації результатів за допомогою представлення інформативних, послідовно викладених за змістом рисунків, схем, таблиць.

Заслуговує на схвалення розроблений та апробований авторкою курс інформаційно-просвітницьких та психокорекційних онлайн-вебінарів «В моїй сім'ї – гармонія» як метод гармонізації стосунків батьків, представлений у **третьому розділі**. Оленою Миколаївною доведено переваги використання вебінарів як сучасної форми психологічної роботи з батьками. Неформальність, активна позиція батьків, можливість відкрито висловити власне ставлення до складних питань сімейної взаємодії і виховання дитини, принципи щирості та відкритості, інформованості та конфіденційності, балансу комфорту та дискомфорту було покладено в основу онлайн-вебінарів, як зазначає дисертантка.

Розроблена серія вебінарів як дієвий засіб гармонізації батьківських стосунків та їх впливу на особистісний розвиток дитини передбачала 7

зустрічей батьківських пар з психологом-коучем у так званому Інтернет-класі (в онлайн-режимі) один раз на тиждень. Кожне заняття мало свою конкретну мету і ряд завдань. Під кожную тему для зручності сприйняття матеріалу було розроблено презентацію основних теоретичних положень, додано відео-супровід.

Стиль викладу змістовного наповнення інформаційно-просвітницької та психокорекційної програми загалом заслуговує позитивної оцінки. Водночас в роботі зустрічаються окремі некоректні висловлювання. Пов'язані у тому числі із певною термінологічною плутаниною чи недостатнім розумінням запропонованих визначень. Так, наприклад, на сторінках 157-158 своєї роботи дисертантка наводить приклад формування дисгармонійних стосунків подружжя через ситуацію спільної вечері та подальшим з'ясуванням чий обов'язком може бути прибирання посуду. Олена співвідносить небажання чоловіка допомогти із егоїзмом, який інтерпретований через такі визначення як: пріоритет власних інтересів і нехтування потребами іншого. Далі авторка припускає, що аби попередити дисгармонійний розвиток взаємин «варто виховувати в собі жертвовність як здатність до самопожертви, прагнення до добра оточуючих, інколи навіть за рахунок власних інтересів». Вважаю за потрібне акцентувати на тому, що ані батьки, ані діти не мають закликати один одного до «самопожертви». Відтак, міжособистісні стосунки в сім'ї не варто співвідносити до воєнних дій чи релігійних переконань. Вочевидь, мова мала б йти про практики компромісів, здатності до діалогу та конструктивного розподілу домашніх обов'язків між всіма членами родини, в тому числі, і дітьми. Тож в подальшому авторці бажано попрацювати над вдосконаленням власного стилю науковця.

Результатом проведеного циклу вебінарів для батьків стали суттєві позитивні зрушення у суб'єктивній оцінці різних аспектів особистісного розвитку дітей та стосунків батьків. Дисертанткою зафіксовано позитивні зміни у способах взаємодії батьків спрямовані на гармонізацію відносин,

яку відзначили 63% учасників вебінарів; також у сфері особистісного розвитку дитини, відзначено щодо 44% підлітків. Такі показники безперечно свідчать про ефективність запропонованого Оленою Миколаївною інформаційно-просвітницького та психокорекційного онлайн-курсу.

Висновки, зроблені Оленою Чанцевою-Коваленко, відповідають поставленим завданням, підтверджують оригінальність та новизну дослідження, відтворюють авторське бачення і глибоке розуміння обраної наукової проблеми. Вважаю за необхідне підкреслити той величезний обсяг роботи, що він був проведений під час кількісного та якісного опрацювання матеріалів емпіричного дослідження гармонійних/дисгармонійних стосунків батьків, які розглядалися як чинник особистісного розвитку підлітка.

Окремої уваги заслуговують додатки. Вони є істотним доповненням до основної частини роботи, оскільки вдало ілюструють значущі кореляції кожного зі структурних показників.

Автореферат відповідає змісту дисертації. Основні її положення відображені у сімнадцяти наукових публікаціях авторки, з яких п'ять надруковані у вітчизняних фахових виданнях і одна в міжнародному періодичному виданні. Дисертація також пройшла гідну апробацію на вітчизняних та міжнародних конференціях.

Наукова новизна дисертаційного дослідження не викликає сумніву. Основні положення, що виносяться на захист, сформульовані чітко і презентують результати емпіричного дослідження. Висновки по дисертації є обґрунтованими.

Висловлені у ході рецензування зауваження дискусійні, мають, переважно, характер побажань щодо подальших наукових досліджень авторки і не впливають на загальну високу оцінку роботи.

В цілому, дисертація Олени Миколаївни Чанцевої-Коваленко «Гармонійні стосунки батьків як чинник особистісного розвитку дитини» на здобуття ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології виконана на належному науковому рівні та є завершеним, оригінальним і самостійним дослідженням. Дисертація відповідає п.п. 9,11,12,13, «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, а її авторка – Олена Миколаївна Чанцева-Коваленко заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
голова громадської організації
«Аналітичний центр CONCORDO»

Є.О. Ковальова

*дана завідувачу
Секретар А.В. Брагач
11.11.2016*